

Bijlage bij Kamerbrief "Voorgenomen invulling regelgeving dierwaardige veehouderij"

1 maart 2024

Inleiding

Op 4 maart 2024 is in de Tweede Kamercommissie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit een nota van wijziging t.a.v. artikel 2.1 Wet dieren (Kamerstukken 35 746, nr. 9) aan de orde. Deze nota van wijziging bevat een wijzigingsvoorstel op artikel 2.2 Wet dieren. Indien artikel 2.2 volgens het voorstel gewijzigd wordt, dient dit artikel te worden ingevuld met lagere regelgeving in een algemene maatregel van bestuur (AMvB) t.a.v. gedragsbehoeften van dieren in de veehouderij. Daarnaast zijn aanpassingen in de bestaande lagere regelgeving onder artikel 2.8 Wet dieren t.a.v. fysieke ingrepen bij dieren voorzien om de intentie van de wetgever met het amendement-Vesting op artikel 2.1 op uitvoerbare en handhaafbare wijze te kunnen verankeren.

Contour maatregelen eerste stap

In mijn brief staan de contouren beschreven van een pakket met eerste maatregelen voor vier veehouderijsectoren dat in een AMvB over gedragsbehoeften en ingrepen wordt vastgelegd. Dit eerste pakket bevat maatregelen die veehouders in de periode tot aan 2030 zonder grote financiële gevolgen kunnen treffen. Deze staan in deze bijlage onder het kopje "Maatregelen in contour voor eerste stap in AMvB". De maatregelen in deze AMvB zijn de maatregelen die door de onderzoekers van WECR/CAF in hun berekening (zie bijlage bij de brief) **vet cursief** zijn weergegeven en aangeduid als maatregelen met 'relatief beperkte economische impact'. Daarnaast zijn nog vier andere maatregelen opgenomen die niet als zodanig zijn aangeduid. Het betreft a) de vastleggen van een minimale aanvoerleeftijd van kalveren naar 28 dagen die per 2026 wordt ingevoerd b) de verplichting om voor gespeende varkens voorzieningen te treffen om een deels dichte vloer te creëren c) de verplichting dat gelten en drachtige zeugen per 2028 permanente beschikking over ruwvoer hebben en d) het stellen van nadere voorwaarden voor het mogen couperen van de staarten van varkens.

Contour maatregelen tweede stap

In dit document zijn onder het kopje "Contour maatregelen tweede stap en langetermijnrichting" per veehouderijsector een toekomstbeeld voor 2040 en een tweede maatregelenpakket voor de periode tot 2030 opgenomen. De maatregelen in het tweede pakket acht ik onder bepaalde condities haalbaar in dit tijdbestek. Ik verwijs naar deze pakketten in dit document als een tweede stap, volgend op de eerste stap bij AMvB die ik in mijn brief beschreven heb. Vanwege de investeringen die deze maatregelen vereisen en de gevolgen voor het verlies aan inkomsten, wordt het maken van keuzes hierin aan een nieuw kabinet gelaten. Een gefaseerde reeks AMvB's zal er naar mijn idee voor zorgen dat dierwaardige veehouderij in regelgeving is verankerd en handhaafbaar is.

In de formulering van voorschriften in de AMvB's zal zo veel mogelijk gebruik worden gemaakt van (kwantitatieve) doelvoorschriften, zodat er ruimte is voor veehouders om in de praktijk op verschillende manieren invulling te geven aan te behalen doelen. Details ten aanzien van de weg naar te behalen doelen kunnen bijvoorbeeld in een gids voor goede praktijken verder worden uitgewerkt. Handhaafbaarheid is bij het werken met doelvoorschriften een essentiële randvoorwaarde. Daarnaast is het van belang dat binnen de kaders voor natuur, milieu, lucht, water en bodem wordt gebleven. Er mag geen verslechtering plaatsvinden. Verder moet geborgd worden dat nieuwe regels niet onnodig belemmerend werken voor kleinschalige initiatieven en voor veehouders die reeds voorloper zijn op het gebied van dierwaardigheid. Zij kunnen een gidsende rol vervullen in de beoogde verdere ontwikkeling.

Maatregelen in contour voor eerste stap in AMvB

Melkvee

- Er is per 2026 de mogelijkheid in de stal om dieren te kunnen afzonderen bij afkalven (minimaal visueel contact met koppel) en ziekte.
- Koeien hebben per 2026 permanente toegang tot schoon water om te drinken (niet per se drinkwater), zowel in de stal als in de weide.
- Er is per 2026 onbeperkte toegang tot ruwvoer van goede kwaliteit, passend bij de leeftijd en het lactatiestadium van de koe.
- Koeien hebben per 2026 de mogelijkheid tot vachtverzorging, bijvoorbeeld door beschikbaarheid van voldoende koeborstels.
- Per 2026 wordt langdurige pijnstilling bij onthoornen verplicht.
- Er geldt per 2026 een verbod op de nieuwbouw van aanbindstallen

Kalveren

- Elk kalf heeft per 2026 een eigen vreetplaats.
- Verbod per 2026 op individuele huisvesting van kalveren vanaf de leeftijd van 7 dagen
- Er wordt per 2026 een eerste stap gezet om de minimale afvoerleeftijd van kalveren te verhogen zodat zij langer op het melkveebedrijf blijven. De afvoerleeftijd gaat naar minimaal 28 dagen.
- Per 2026: verplichting om het minimale hemoglobinegehalte te verhogen naar tenminste 4,5 mmol/l (in plaats van gemiddeld 4,5) en gemiddeld 5,3 mmol/l. Het streven is om het minimale hemoglobinegehalte daarna stapsgewijs te verhogen naar tenminste 5,3 mmol/l (conform EFSA). Daarbij komt er per 2026 een verbod om de ijzergift tegen het einde van de mestperiode te verlagen.
- Per 2026: verplichting dat er voldoende mogelijkheid tot vachtverzorging, zoals een schuurvoorziening, aanwezig moeten zijn.
- Kalveren krijgen per 2026 vanaf geboorte beschikking over langvezelig ruwvoer.
- Per 2026 wordt langdurige pijnstilling bij onthoornen en castratie verplicht.
- Kalveren krijgen per 2026 minimaal de eerste 6 weken melk via een speen.
- Kalveren hebben per 2026 permanente toegang tot schoon water om te drinken (niet per se drinkwater).
- Het onthoornen van kalveren die naar de vleeskalverhouderij gaan, wordt per 2026 verboden.

Varkens

- Per 2028: de minimale speenleeftijd voor biggen zal 25 dagen zijn
- Per 2028 Aanpassingen in bestaande kraamstallen zodanig dat de biggen kunnen mee-eten met de zeug
- Per 2030: aanscherping regels over eet- en drinkplekken om concurrentie om voer en water te voorkomen
- Per 2028: voorzieningen treffen om een deels dichte vloer te creëren in stallen met gespeende varkens
- Per 2028: permanente beschikking over ruwvoer voor gelten en drachtige zeugen
- Per 2026 maatregelen gericht op het uitfaseren van staartcouperen. Naast een aantal van bovengenoemde maatregelen die kunnen bijdragen aan het verminderen van het risico op staartbijten, zoals aanscherping van regels om concurrentie van voer en water om te drinken te voorkomen, worden de voorwaarden voor het mogen couperen nader ingeperkt.

Pluimvee

Vleeskuikens:

- Per 2026: eerste stap naar meer ruimte voor vleeskuikens naar maximaal 39 kg/m².
- Per 2030: verplichting tot het aanbrengen van plateaus/verhogingen voor vleeskuikens
- Per 2026: aanscherping van de voorschriften over permanente toegang tot voldoende droog, rul strooisel van goede kwaliteit met het oog op de geschiktheid ervan voor stofbaden, exploreren en foerageren
- Per 2026: permanente toegang tot schoon water om te drinken (niet per se drinkwater)

Leghennen:

- Per 2030: een verbod op kooihuisvesting (ook opfokleghennen en ouderdieren) (betreft overgangstermijn voor resterende 10% van de houders)
- Per 2026: verplichting tot het aanbrenge van voldoende verhogingen (meer ruimte per dier op zitstok/platform dan nu verplicht is)
- Per 2026: aanscherping van de voorschriften over permanente toegang tot voldoende droog, rul strooisel van goede kwaliteit met het oog op de geschiktheid ervan voor stofbaden, exploreren en foerageren
- Per 2026: bezettingsgraad opfokleghennen vastleggen op maximaal 18 hennen per m²

Alle vier veehouderijsectoren

- Elke melkvee-, kalver-, leghennen-, vleeskuiken- en varkenshouder heeft per 2026 een klimaatadaptatieplan als onderdeel van het gezondheidsplan, dat onder meer maatregelen bevat om het stalklimaat te verbeteren en om hitte- en koudestress te voorkomen.
- Per 2028 wordt een eerste stap in regelgeving gezet met specifieke maximumnormen voor gasconcentraties voor de koeien-, kalver-, leghennen-, vleeskuiken- en varkensstal
- Aanscherpen regels voor daglicht in de stallen bij nieuwbouw.

Contour maatregelen tweede stap en langetermijnrichting

Melkvee

Inleiding sector

Er bestaat momenteel geen specifieke Europese of Nederlandse regelgeving voor dierenwelzijn van melkkoeien. De melkveesector werkt samen met zuivelaars (verenigd in ZuivelNL) via de Duurzame Zuivelketen (DZK) aan het verbeteren van diergezondheid en dierenwelzijn. Zo heeft DZK op dit gebied doelen gesteld over het verlengen van het leven van koeien, verantwoord gebruik van diergeneesmiddelen, goede zorg voor het kalf (kalfOK), het continu verbeteren van dierenwelzijn en weidegang. Daarnaast worden er via de zuivelkwaliteitssystemen eisen gesteld aan de melkveehouder, onder andere op het gebied van diergezondheid en dierenwelzijn. Zo is het in de zuivelkwaliteitssystemen verplicht gesteld langdurige pijnstilling in te zetten bij het onthoornen van kalveren, te zorgen voor een goede voedingstoestand van de koeien, en is er een maximale bezettingsgraad opgenomen, evenals een verbod op nieuwbouw of uitbreiding van grupstallen. Bovenop deze eisen zijn er nog keurmerken en marktconcepten met aanvullende eisen voor productonderscheiding in de markt. Op Europees niveau zet Nederland zich, in het kader van de herziening van de Europese dierenwelzijnsregelgeving, samen met de zogenaamde Vughtgroeplanden in voor specifieke regelgeving voor melkvee.

Belangrijkste elementen voor een dierwaardige melkveesector

Aan de hand van wetenschappelijke kennis over de gedragsbehoeften van koeien die van belang zijn in een dierwaardige veehouderij waarin tegemoetgekomen wordt aan de zes leidende principes van de RDA, kan gesteld worden dat onder meer essentieel is dat koeien:

- 1) Voldoende ruimte hebben om gedragsbehoeften zoals rusten, eten, drinken, bewegen, sociale interactie (inclusief vluchten en exploratie) te kunnen uitoefenen;
- 2) Een comfortabele, droge en schone ligplaats hebben waar ze onbelemmerd kunnen (gaan) staan en liggen;
- 3) Een geschikte ondergrond hebben om goed te kunnen bewegen;
- 4) Ruwvoer ter beschikking hebben en kunnen grazen;
- 5) (Zo veel mogelijk) in stabiele groepen worden gehouden;
- 6) Niet individueel gehuisvest worden;
- 7) Geen ingrepen ondergaan (zoals onthoornen) die de integriteit van het dier aantasten.

Langetermijnrichting dierwaardige melkveesector

Op grond van de beschikbare informatie kom ik tot de volgende kernelementen voor het toekomstbeeld voor de melkveehouderij in 2040. In 2040 hebben koeien in de melkveehouderij meer ruimte per dier dan nu gangbaar is en worden ze gehouden in ruimere stallen. Dit geeft hen de mogelijkheid om onbelemmerd te gaan staan en liggen en vrijelijk te bewegen. Het streven is dat alle koeien weidegang hebben als de omvang van de huiskavel dat toestaat. Melkkoeien leven in stabiele sociale groepen en kalveren worden bij de koe gehouden en niet meer individueel gehuisvest. Koeien hebben altijd toegang tot schoon water om te drinken (niet per se drinkwater), zowel binnen als buiten, en onbepaald toegang tot ruwvoer van goede kwaliteit. Ook hebben ze de gelegenheid hun vacht te verzorgen met bijvoorbeeld borstels. Aanbindstallen, die nog door een klein deel van de houders gebruikt wordt, zijn verleden tijd. Er wordt niet meer onthoort.

Samenvattend:

- Koeien worden gehouden in ruimere stallen, waarin tegemoetgekomen wordt aan de bovengenoemde gedragsbehoeften.
- Er wordt niet meer onthoort.
- Koeien hebben zo veel weidegang als mogelijk gegeven de omvang van de huiskavel.
- Kalveren blijven langer bij de koe en op het bedrijf van geboorte.
- Koeien worden in stabiele groepen gehouden.

Om deze langetermijnrichting te realiseren zal een stappenplan worden gemaakt. Op onderdelen is nog onderzoek nodig en sommige aanpassingen voor veehouders zijn fors. Daarvoor zijn ook ondersteuning en passende verdienmodellen nodig. Verder moet verzekerd zijn dat de ontwikkelingen richting dierwaardige veehouderij samengaan met de bredere transitie van de landbouw en de verplichtingen om emissies te beperken.

Contour maatregelenpakket tweede stap melkvee 2030

Onderstaand maatregelenpakket heeft betrekking op de volgende gedragsbehoeften: rustgedrag, eet- en drinkgedrag, zelfverzorging, exploratie, sociaal gedrag, bewegingsgedrag, maternaal gedrag, thermoregulatie en veiligheid.

De volgende maatregelen ten aanzien van gedragsbehoeften en ingrepen kunnen worden meegenomen in een tweede stap voor bestaande stallen:

- Er is per 2026 minimaal 1 ligplaats per koe beschikbaar (afmeting is passend bij de koe).
- Per 2026 is het verplicht om een ondergrond te hebben die geschikt is voor koeien tijdens beweging.
- Verbod per 2030/2035 op het houden van koeien in een aanbindstal. Er komt een verplichting tot weidegang voor koeien die nu nog in een aanbindstal gehouden worden (4% van de bedrijven).

Voor nieuw te bouwen stallen kunnen voorts de volgende maatregelen worden meegenomen:

- Er is per 2026 meer ruimte per koe, minimaal 11m², mede gelet op de benodigde ligplaats, vreetplaats en de loopruimte.
- Er is per 2026 minimaal 1 vreetplaats per koe.

Kalveren

Inleiding sector

Een deel van de kalveren groeit in Nederland op het melkveebedrijf op en een deel gaat naar de Nederlandse kalverhouderij. Naast de kalveren van de Nederlandse melkveehouders, is een groot deel afkomstig uit andere landen. In de kalverhouderij worden kalveren uit met name de melkveehouderij afgemest met als doel de productie van blank en rosé vlees. De consumptie van kalfsvlees in Nederland ligt laag. Een groot deel wordt geëxporteerd naar Zuid-Europa.

Voor kalveren tot 6 maanden oud zijn er welzijnseisen vastgelegd in een EU-richtlijn, die in Nederland in het Besluit houders van dieren is geïmplementeerd. Naast de wettelijke vereisten wordt er door de kalversector, samen met de melkveesector en Vee & Logistiek, gewerkt aan het welzijn en de gezondheid van kalveren. Zo is bijvoorbeeld het 'KalfVolgSysteem' opgezet, waardoor bovenwettelijke eisen worden gesteld aan het transport van kalveren van het melkveebedrijf naar de kalverhouderij. Daarnaast werken de sectoren gezamenlijk aan de aanpak van de dierziekten Infectieuze Bovine Rhinotracheïtis (IBR) en Bovine Virus Diarree (BVD). In het kwaliteitssysteem Stichting Kwaliteitsgarantie Vleeskalversector (SKV) worden aanvullende eisen gesteld aan de huisvesting, zoals de eis dat bij nieuwbouw de ruimte per kalf 2,0 m² moet bedragen (en 2,2 m² voor rosékalveren). Op Europees niveau wordt, in het kader van de voorgenomen herziening van de dierenwelzijnsregelgeving, door Nederland ingezet op aanscherping van de specifieke regelgeving voor kalveren.

Belangrijkste elementen voor een dierwaardige kalversector

Aan de hand van wetenschappelijke kennis over de gedragsbehoeften van kalveren die van belang zijn in een dierwaardige veehouderij waarin tegemoetgekomen wordt aan de zes leidende principes van de RDA, kan gesteld worden dat onder meer essentieel is dat kalveren:

- 1) Voldoende ruimte hebben om gedragsbehoeften zoals rusten, eten, drinken, bewegen, sociale interactie (inclusief vluchten en exploratie) te kunnen uitoefenen;
- 2) Een comfortabele, droge en schone ondergrond hebben waar ze onbelemmerd kunnen staan en liggen en goed op kunnen bewegen;
- 3) Gezond zijn;
- 4) Ruwvoer ter beschikking hebben;
- 5) (Zo veel mogelijk) in stabiele groepen worden gehouden;
- 6) Niet individueel gehuisvest worden;
- 7) Geen ingrepen ondergaan die de integriteit van het dier aantasten.

Langetermijnrichting dierwaardige kalversector

Op grond van de beschikbare informatie kom ik tot de volgende kernelementen voor het toekomstbeeld voor de kalverhouderij in 2040. In 2040 wordt een deel van de kalveren op melkveebedrijven afgemest. Een ander deel blijft langer op het melkveebedrijf – en bij de koe –

dan nu doorgaans het geval is en komt daardoor op latere leeftijd op het kalverbedrijf. Zo wordt transport op een kwetsbare leeftijd voorkomen. Kalveren leven in stabiele, kleine groepen en hebben meer ruimte dan nu. Ze krijgen melk via een speen totdat ze 6 weken oud zijn. Ze hebben vanaf hun geboorte beschikking over langvezelig ruwvoer en permanent toegang tot water. Er is minimaal één voerplaats per kalf. Kalveren hebben een gezond hemoglobinegehalte (ijzer). Stalvloeren zijn schoon, droog en zacht, zodat kalveren zich goed kunnen bewegen en pootproblemen worden voorkomen. Er is genoeg daglicht in stallen. Idealiter hebben kalveren ook de mogelijkheid de wei in te gaan.

Samenvattend:

- Kalveren worden gehouden in ruimere stallen, waarin tegemoetgekomen wordt aan de bovengenoemde gedragsbehoeften.
- Kalveren worden in stabiele, kleine groepen gehouden.
- Er is voldoende daglicht in de stal.
- Mogelijk: kalveren hebben toegang tot een uitloop en/of weidegang.
- Er heerst een gezond stalklimaat.

Om deze langetermijnrichting te realiseren zal een stappenplan worden gemaakt. Op onderdelen is nog onderzoek nodig en sommige aanpassingen voor veehouders zijn fors. Daarvoor zijn ook ondersteuning en passende verdienmodellen nodig. Verder moet verzekerd zijn dat de ontwikkelingen richting dierwaardige veehouderij samengaan met de bredere transitie van de landbouw en de verplichtingen om emissies te beperken.

Contour maatregelenpakket tweede stap kalveren 2030

Onderstaand maatregelenpakket heeft betrekking op de volgende gedragsbehoeften: rustgedrag, zelfverzorging, exploratie, sociaal gedrag, thermoregulatie, eet- en drinkgedrag, beweging, veiligheid en gezondheid.

De volgende maatregel ten aanzien van gedragsbehoeften en ingrepen kan worden meegenomen in een tweede stap voor bestaande stallen:

- De minimale ruimte per kalf wordt per 2030 verhoogd naar 2,5 m² per kalf.

Voor nieuw te bouwen stallen kan voorts de volgende maatregel worden meegenomen:

- De ruimte per kalf is per 2026 minimaal 2,5 m².

Varkens

Inleiding sector

Het aantal varkensbedrijven is de afgelopen tien jaar sterk gedaald van 5918 bedrijven in 2012 naar 3273 bedrijven in 2022. Het aantal varkens is in die periode gedaald van 12,2 naar 11,3 miljoen. Het grootste deel van de Nederlandse vleesvarkens wordt onder gangbare omstandigheden gehouden (kwaliteitsborging varkenssector, IKB). Ongeveer 20% van de dieren wordt in een concept dat voldoet aan de criteria van het Beter Leven keurmerk één ster gehouden. Verder wordt 1% van de varkens gehouden in een concept met twee of drie sterren BLK. De Nederlandse varkenssector heeft een zelfvoorzieningsgraad van ruim 300%, wat betekent dat netto twee derde van de productie geëxporteerd wordt. Dit gebeurt in de vorm van biggen, vleesvarkens voor de slacht, fokvarkens en vlees. Hier staat ook enige import vanuit EU-lidstaten tegenover.

De internationale varkensvleesmarkt is sterk prijsgedreven. Dit bemoeilijkt de afzet van vlees dat op een meer welzijnsvriendelijke wijze geproduceerd is, vanwege de hogere kostprijs van dit vlees. De afgelopen jaren zien we wel dat in diverse Europese landen, waaronder Duitsland (Initiative Tierwohl) marktprogramma's van de grond komen op basis van bovenwettelijke standaarden.

De varkenssector, verenigd in de ketenbrede Coalitie Vitale Varkenshouderij (CoViVa), werkt sinds 2019 aan een integraal duurzame en toekomstbestendige varkenshouderij die zich via Holland Varken als centraal kwaliteitslabel- en borgingsstelsel internationaal kan onderscheiden. Een van de pijlers van het programma Vitale Varkenshouderij van CoViVa richt zich op gezonde varkens in een diervriendelijke houderij. CoViVa wil dit doel bereiken door de ontwikkeling van een integrale benchmark gericht op de aanpak van o.a. zorg voor jonge dieren, praktijkgerichte afbouw van

fysieke ingrepen en de aanpak van bedrijfsgebonden dierziekten. De aanpak via deze benchmark zal geborgd worden via het Ketenkwaliteitssysteem Holland Varken. CoViVa is voornemens om het bestaande actieprogramma dit jaar te herijken, waarbij onderwerpen die aan bod zijn binnen het convenanttraject dierwaardige veehouderij worden toegevoegd.

De huidige nationale minimumnormen voor dierenwelzijn in de varkenssector zijn vastgelegd in regelgeving in het Besluit houders van dieren. Deze stijgen op enkele belangrijke onderdelen uit boven de EU-minimumnormen. Zo zijn de bestaande minimumoppervlakenormen voor biggen en vleesvarkens, afhankelijk van de gewichtsklassen, gemiddeld zo'n 25% hoger dan de EU-minimumnormen, en worden zeugen en gelten in groepen gehouden vanaf 4 dagen (en niet vanaf 4 weken, conform de EU-norm) na het dekken tot één week voor de verwachte werpdatum. Daarnaast zijn in private kwaliteitssystemen aanvullende welzijnsnormen opgenomen.

Belangrijkste elementen voor een dierwaardige varkenssector

Aan de hand van wetenschappelijke kennis over de gedragsbehoeften van varkens die van belang zijn in een dierwaardige veehouderij waarin tegemoetgekomen wordt aan de zes leidende principes van de RDA, kan gesteld worden dat onder meer essentieel is dat:

- 1) Varkens voldoende ruimte hebben om gedragsbehoeften (o.a. rusten, eten en drinken, exploreren) te kunnen uitoefenen. Hierbij hoort ook het inrichten van zogenaamde functiegebieden voor de verschillende gedragsbehoeften, zodat deze ongestoord uitgeoefend kunnen worden;
- 2) Zeugen niet gehouden worden in kooien/kraamboxen. De zeug kan in kraamboxen belangrijke gedragsbehoeftes, zoals maternaal en nestbouwgedrag, onvoldoende uitoefenen;
- 3) Biggen langer bij de zeug blijven dan nu gangbaar is;
- 4) Varkens in een gezond stalklimaat leven;
- 5) Varkens voldoende verrijking en exploratiemogelijkheden hebben;
- 6) Varkens de mogelijkheid hebben om stabiele sociale banden te vormen;
- 7) Varkens geen fysieke ingrepen ondergaan die samenhangen met de wijze waarop het dier is gehuisvest

Langetermijnrichting dierwaardige varkenssector

Op grond van de beschikbare informatie kom ik tot de volgende kernelementen voor het toekomstbeeld voor de varkenshouderij in 2040. In 2040 hebben varkens in de stal beschikking over gescheiden functiegebieden. Ze kunnen eten op een andere plek dan waar ze mesten, en rusten op een andere plek dan waar ze exploreren en foerageren. Hier hebben varkens de benodigde ruimte voor. Daarbij hebben ze permanent de beschikking over materiaal om te manipuleren, in te wroeten en op te kauwen. Varkens leven in stabiele sociale groepen, die worden gevormd in de kraamperiode. Buiten de kraam- en zoogperiode leven zeugen in groepen. Zeugen kunnen zich tijdens de kraam- en zoogperiode vrij bewegen, bijvoorbeeld in vrijloopkraamhokken. Ze voeden niet meer biggen op dan dat ze spenen hebben om de biggen te zogen. Biggen worden op een later moment gespeend dan nu gebruikelijk is, om een betere gezondheid te bereiken en een te abrupte overgang naar vast voer te voorkomen. In stallen heerst een gezond binnenklimaat door snelle mestafvoer uit stallen. Er is voldoende daglicht in de stal. Een buitenuitloop is idealiter onderdeel van het toekomstbeeld als dit past binnen de gestelde kaders. Er worden geen staarten van varkens meer gecoupeerd. De noodzaak daarvoor is weggenomen door de combinatie van aanpassingen van het management en het huisvestingssysteem, waardoor het risico op staartbijten zodanig wordt verlaagd dat het verantwoord is om te stoppen met couperen. Dit streven past bij de door mijn voorganger in 2019 aangegeven inzet¹ om te komen tot een einddatum voor het stoppen met het couperen van varkensstaarten in 2030. Om dit te kunnen realiseren is zeer van belang dat ook marktpartijen zich inzetten om de extra kosten die stoppen met staartcouperen met zich meebrengt, kunnen worden terugverdiend.

Samenvattend:

- Verlagen van de maximaal toegestane bezettingsgraad

---

¹ Brief van 4 september 2019, Kamerstuk 28973, nr. 218

- Varkens worden gehuisvest in stallen of hokken die zijn ingericht in verschillende functiegebieden, zodanig dat de dieren hun gedragsbehoeftes zo veel mogelijk ongestoord kunnen uitvoeren.
- De zeug is met haar biggen tijdens de kraamperiode gehuisvest in hokken waarin ze zich vrij kan bewegen.
- De minimaal vereiste speenleeftijd wordt substantieel verhoogd.
- Vorming van stabiele groepen: biggen (van meerdere tomen) worden op vroege leeftijd gesocialiseerd en blijven de rest van het leven zo veel mogelijk in dezelfde groep
- Uitfaseren van voerligboxen met uitloop (bij gelten en drachtige zeugen)
- Normen voor gasconcentraties in de stal zodanig dat het stalklimaat niet schadelijk is.
- Staarten worden niet gecoupeerd en tandjes worden niet gevild.

Om deze langetermijnrichting te realiseren zal een stappenplan worden gemaakt. Op onderdelen is nog onderzoek nodig en sommige aanpassingen voor veehouders zijn fors. Daarvoor zijn ook ondersteuning en passende verdienmodellen nodig. Verder moet verzekerd zijn dat de ontwikkelingen richting dierwaardige veehouderij samengaan met de bredere transitie van de landbouw en de verplichtingen om emissies te beperken. Nader zal moeten worden bezien of de mogelijkheid van buitenuitloop voor varkens in het kader van dierenwelzijn, diergezondheid en het terugdringen van zoonoserisico's wenselijk is, en hoe die zich verhoudt tot de inzet om emissiedoelstellingen te behalen, zodat hier een zorgvuldige politieke afweging kan worden gemaakt.

Contour maatregelenpakket tweede stap varkens 2030

Onderstaand maatregelenpakket heeft betrekking op de volgende gedragsbehoeften: rustgedrag, sociaal gedrag, eet- en drinkgedrag, zelfverzorging, exploratiegedrag, beweging en maternaal gedrag.

De volgende maatregelen ten aanzien van gedragsbehoeften en ingrepen kunnen worden meegenomen voor bestaande stallen:

- Per 2030: eerste stap naar meer ruimte voor vleesvarkens naar minimaal 1,00m²
- Per 2030: eerste stap naar meer ruimte voor gespeende biggen naar minimaal 0,4 m²
- Nadere maatregelen gericht op het kunnen uitfaseren van staartcouperen in 2030 die kunnen bijdragen aan het verminderen van het risico op staartbijten. Die maatregelen zien onder meer op de bezettingsgraad, het stalklimaat en de indeling van hokken in functionele gebieden.
- Maatregelen gericht op het kunnen uitfaseren van tandjes vijlen

Voor nieuw te bouwen stallen kunnen voorts de volgende maatregelen worden meegenomen:

- Per 2028: huisvesting voor kraamzeugen, waarbij de zeug zich vrij kan bewegen (bijvoorbeeld vrijloopkraamhok)
- Per 2028: verlaging bezettingsgraad en indeling van hokken in functionele gebieden, zodanig dat varkens hun gedragsbehoeftes zo veel mogelijk ongestoord kunnen uitvoeren.
- Per 2028: een verbod op huisvesting in voerligboxen met uitloop voor gelten en drachtige zeugen
- Per 2028: verbod op volledig roostervloer bij gespeende varkens (minimaal 40% dicht)
- Per 2028: daglicht in stallen (nader te bepalen percentage van het vloeroppervlak)

Leghennen

Inleiding sector

Het gros van de Nederlandse leghennen wordt gehouden in zogenaamde alternatieve huisvestingssystemen (vliërestal) zoals bedoeld in het Besluit houders van dieren. Sinds 1 januari 2021 geldt er een verbod op de verrijkte kooien voor leghennen. Europees zijn de verrijkte kooien voor leghennen nog toegestaan. In Nederland zijn koloniekooien nog wel toegestaan. Zo'n 11% van de leghennen wordt in koloniekooien gehuisvest. Er ligt een aangenomen motie om de voorbereidingen te treffen om de koloniekooien versneld uit te faseren. Vanuit Europa bestaat een roep vanuit de maatschappij om kooihuisvesting te verbieden (burgerinitiatief End the Cage Age). Samen met de Vughtgroeplanden ondersteunt Nederland de wens op uitfasering van kooihuisvesting voor leghennen. Duitsland heeft voorlopig in 2015 een verbod op verrijkte kooihuisvesting aangekondigd. Dit wordt in 2025 van kracht.

In 2019 heeft de sector een verduurzamingsplan met daarin diverse elementen op het gebied van dierenwelzijn aan de minister van LNV aangeboden. Hierin is ook de inzet, via de Stuurgroep Ingrepen Pluimvee, op het uitfaseren van de nog resterende ingrepen opgenomen. De snavelbehandeling van leghennen is reeds succesvol uitgefaseerd.

Naast de gangbare huisvestingssystemen worden er ook legkippen gehouden volgens de biologische eisen (deze dieren hebben een overdekte en buitenuitloop) en volgens de eisen van het Beter Leven keurmerk van de Dierenbescherming (deze dieren hebben een overdekte uitloop).

Belangrijkste elementen voor een dierwaardige leghennensector

Aan de hand van wetenschappelijke kennis over de gedragsbehoeften van kippen die van belang zijn in een dierwaardige veehouderij waarin tegemoetgekomen wordt aan de zes leidende principes van de RDA, kan gesteld worden dat onder meer essentieel is dat leghennen:

- 1) Meer ruimte hebben om natuurlijke gedragingen (rusten, eten en drinken, foerageren, exploreren, scharrelen, stofbaden) uit te oefenen dan nu gangbaar is. Hierbij hoort ook het inrichten van zogenaamde functiegebieden voor de verschillende gedragsbehoeften, zodat deze ongestoord uitgevoerd kunnen worden;
- 2) Verrijking hebben in de vorm van plateaus/verhogingen (om te kunnen bewegen en rusten)
- 3) Niet in kooien worden gehuisvest;
- 4) Voldoende verrijking hebben in de vorm van strooiselmateriaal (om te kunnen foerageren, exploreren en voor de zelfverzorging en het nestbouwgedrag)
- 5) Onbeperkt toegang hebben tot water en voer passend bij behoefte;
- 6) Geen fysieke ingrepen ondergaan die de integriteit van het dier aantasten (ingrepen vinden op dit moment alleen plaats bij de legouderdieren en (over)grootouderdieren).

Langetermijnrichting dierwaardige leghennensector

Op grond van de beschikbare informatie kom ik tot de volgende kernelementen voor het toekomstbeeld voor de leghennensector in 2040. In 2040 is de bezettingsgraad in significant lager dan nu gangbaar is. Kooihuisvesting komt in het geheel niet meer voor. Leghennen beschikken over voldoende en geschikt strooisel waarin ze kunnen stofbaden, exploreren en foerageren. Het strooisel is droog en rul, onder meer om pootproblemen te voorkomen. De dieren hebben een gevarieerde omgeving waarin hoogteverschillen zijn aangebracht, bijvoorbeeld door plateaus. Er zijn verschillende functiegebieden aanwezig, zoals een ruimte om te scharrelen en een ruimte om te rusten. Kippen lijden geen honger en dorst. Ze hebben onbeperkte toegang tot water en er wordt geschikt voer aangeboden. Er is voldoende daglicht in de stal. Een buitenuitloop is idealiter onderdeel van het toekomstbeeld als dit past binnen de gestelde kaders. Kuikens komen uit in de stal, om transport te voorkomen. Tegen 2040 is er voldoende ervaring met het houden van alle pluimvee waarbij geen ingrepen hebben plaatsgevonden, zodat deze achterwege kunnen worden gelaten.

Samenvattend:

- Alle dieren in de leghennensector worden gehuisvest in stallen die zijn uitgerust met verschillende functiegebieden.
- Er worden geen dieren meer in kooien gehouden.
- De maximaal toegestane bezettingsdichtheid is lager dan nu is toegestaan.
- Er is voldoende daglicht in de stal.
- Dieren hebben toegang tot een (overdekte) uitloop.
- Kuikens komen uit in de stal.
- Er worden geen ingrepen meer uitgevoerd aan de snavels van legouderdieren en (over)(groot)ouderdieren.

Om deze langetermijnrichting te realiseren zal een stappenplan worden gemaakt. Op onderdelen is nog onderzoek nodig en sommige aanpassingen voor veehouders zijn fors. Daarvoor zijn ook ondersteuning en passende verdienmodellen nodig. Verder moet verzekerd zijn dat de ontwikkelingen richting dierwaardige veehouderij samengaan met de bredere transitie van de landbouw en de verplichtingen om emissies te beperken.

Contour maatregelenpakket tweede stap leghennen 2030

Onderstaand maatregelenpakket heeft betrekking op de volgende gedragsbehoeften: rustgedrag, eet- en drinkgedrag, zelfverzorging, exploratie- en foeragegedrag, beweging, thermoregulatie en veiligheid.

De volgende maatregelen ten aanzien van gedragsbehoeften en ingrepen kunnen worden meegenomen voor bestaande stallen:

- Per 2026: bezettingsgraad omlaag naar maximaal 8 leghennen per m²
- Verbod op ingrepen (dit betreft de snavelbehandeling bij (groot)ouderdieren) conform lopend uitfaseringstraject via de Stuurgroep Ingrepen Pluimvee
-

Vleeskuikens

Context sector

De vleeskuikensector is in Nederland de laatste jaren, met name door de aankondiging van de supermarkten dat er enkel nog kippenvlees zal worden verkocht met minimaal Beter Leven keurmerk 1 ster (BLk 1 ster), flink in beweging op het gebied van dierenwelzijn. Zo is de bezettingsdichtheid onder BLk 1 ster aanzienlijk lager dan regulier, wordt gebruik gemaakt van trager groeiende rassen en hebben de dieren beschikking over een overdekte uitloop. De omschakeling naar BLk 1 ster is dan ook een belangrijke stap richting een dierwaardige veehouderij en biedt pluimveehouders een verdienmodel en zekerheid in vaste ketenrelaties voor de Nederlandse markt. Vanuit het perspectief van dierenwelzijn en de positie van de boer in de keten is dit een goede ontwikkeling. Deze ontwikkeling brengt echter ook uitdagingen met zich mee. Hierbij kan gedacht worden aan het vergunningen- en emissievraagstuk, maar ook aan extra uitdagingen die verband houden met het uitfaseren van de snavelbehandeling bij de moederdieren. (Het is bij reguliere ouderdieren al niet meer toegestaan de dieren aan de snavel te behandelen, maar bij ouderdieren van trager groeiende rassen wordt een verbod nog niet verantwoord geacht.) Op dit moment houdt ongeveer de helft van de vleeskuikenhouders hun dieren onder de voorwaarden van BLk 1 ster. Een veel grotere groep zou daar naar willen overstappen, maar mede vanwege problemen met vergunningverlening kan deze stap op dit moment nog niet worden gezet.²

In 2019 heeft de sector een verduurzamingsplan met daarin diverse elementen op het gebied van dierenwelzijn aan de minister van LNV aangeboden. Hierin is ook de inzet, via de Stuurgroep Ingrepen Pluimvee, op het uitfaseren van de nog resterende ingrepen opgenomen.

Op Europees niveau zien we ook een autonome ontwikkeling richting beter dierenwelzijn. Via het European Chicken Commitment, waar grote *food companies* bij zijn aangesloten, worden eisen gesteld aan de vleeskuikens en de manier van houden. Zo wordt er onder meer geëist dat dieren in een lagere bezetting worden gehouden (< 30 kg/m²) en dat er gebruik gemaakt wordt van trager groeiende rassen.

Specifiek voor de vleeskuikenuouderdierensector geldt dat een deel van de houders produceert voor de buitenlandse markt waar de vraag vooral bestaat uit de reguliere vleeskuikens.

Belangrijkste elementen voor een dierwaardige vleeskuikensector

Aan de hand van wetenschappelijke kennis over de gedragsbehoeften van kippen die van belang zijn in een dierwaardige veehouderij waarin tegemoetgekomen wordt aan de zes leidende principes van de RDA, kan gesteld worden dat onder meer essentieel is dat vleeskuikens:

- 1) Meer ruimte hebben om natuurlijke gedragingen (rusten, eten en drinken, foerageren, exploreren, scharrelen, stofbaden) uit te oefenen. Hierbij hoort ook het inrichten van zogenaamde functiegebieden voor de verschillende gedragsbehoeften, zodat deze ongestoord uitgevoerd kunnen worden;
- 2) Van een trager groeiend ras zijn (t.b.v. gezondheid en natuurlijk gedrag);
- 3) Verrijking hebben in de vorm van plateaus/verhogingen (t.b.v. bewegen en rusten);
- 4) Verrijking hebben in de vorm van strooiselmateriaal (t.b.v. foerageren, exploreren, zelfverzorging, nestbouwgedrag)
- 5) Onbeperkt toegang hebben tot water en voer, passend bij behoefte;

---

² Kamerstuk 28 973, nr. 252

- 6) Geen fysieke ingrepen ondergaan die de integriteit van het dier aantasten (ingrepen vinden op dit moment alleen plaats bij vleeskuikenouderdieren).

Langetermijnrichting dierwaardige vleeskuikensector

Op grond van de beschikbare informatie kom ik tot de volgende kernelementen voor het toekomstbeeld voor de vleeskuikensector in 2040. In 2040 is de bezettingsgraad in significant lager dan nu gangbaar is. Kooihuisvesting komt in het geheel niet meer voor. Vleeskuikens beschikken over voldoende en geschikt strooisel waarin ze kunnen stofbaden, exploreren en foerageren. Het strooisel is droog en rul, onder meer om pootproblemen te voorkomen. De dieren hebben een gevarieerde omgeving waarin hoogteverschillen zijn aangebracht, bijvoorbeeld door plateaus. Er zijn verschillende functiegebieden aanwezig, zoals een ruimte om te scharrelen en een ruimte om te rusten. Er worden trager groeiende rassen ingezet, om gezondheidsproblemen als gevolg van te snelle groei te voorkomen. Kippen lijden geen honger en dorst. Ze hebben onbeperkte toegang tot water en er wordt geschikt voer aangeboden. Dit geldt ook voor vleeskuikenouderdieren. Er is voldoende daglicht in de stal. Een buitenuitloop is idealiter onderdeel van het toekomstbeeld als dit past binnen de gestelde kaders. Kuikens komen uit in de stal, om transport te voorkomen. Tegen 2040 is er voldoende ervaring met het houden van alle pluimvee waarbij geen ingrepen hebben plaatsgevonden, zodat deze achterwege kunnen worden gelaten.

Samenvattend:

- Alle stallen zijn uitgerust met verschillende functiegebieden.
- De bezettingsdichtheid is aanzienlijk lager dan nu is toegestaan.
- Voor de pluimveevleesproductie in Nederland wordt enkel nog gebruik gemaakt van trager groeiende rassen.
- Er is voldoende daglicht in de stal.
- Dieren hebben toegang tot een (overdekte) uitloop.
- Kuikens komen uit in de stal.
- Er worden geen ingrepen meer uitgevoerd aan de tenen van hanen en snavel van alle moederdieren in de vleeskuikenouderdierensector.

Om deze langetermijnrichting te realiseren zal een stappenplan worden gemaakt. Op onderdelen is nog onderzoek nodig en sommige aanpassingen voor veehouders zijn fors. Daarvoor zijn ook ondersteuning en passende verdienmodellen nodig. Verder moet verzekerd zijn dat de ontwikkelingen richting dierwaardige veehouderij samengaan met de bredere transitie van de landbouw en de verplichtingen om emissies te beperken.

Contour maatregelenpakket tweede stap vleeskuikens 2030

Onderstaand maatregelenpakket heeft betrekking op de volgende gedragsbehoeften: rustgedrag, eet- en drinkgedrag, zelfverzorging, exploratie- en foerageergedrag, beweging, thermoregulatie en veiligheid.

De volgende maatregelen ten aanzien van gedragsbehoeften en ingrepen kunnen worden meegenomen voor bestaande stallen:

- Per 2030: tweede stap naar een maximale bezetting van 36 kg/m².
- Verbod op ingrepen (dit betreft de snavelbehandeling bij moederdieren van trager groeiende vleeskuikens en de ingreep aan een deel van de achterste teen van hanen in de vermeerderingssector)³ conform lopend uitfaseringstraject via de Stuurgroep Ingrepen Pluimvee

---

³ Kamerstuk 28 286, nr. 1284 en Kamerstuk 28 286, nr. 1296

Wetenschappelijke onderbouwing maatregelenpakketten

De zes leidende principes, zoals omschreven door de RDA in de zienswijze Dierwaardige Veehouderij, vormen het uitgangspunt van mijn beleid over dierenwelzijn in de veehouderij. Die principes zijn gebaseerd op de vijf domeinen die zijn onderscheiden door Mellor⁴, plus erkenning van de intrinsieke waarde van het dier. Die principes gaan uit van het belang dat dieren positief welzijn kunnen ervaren, kwaliteit van leven hebben en niet enkel kunnen voorzien in hun basisbehoeften en vrij zijn van ongerief. Zowel mijn keuzes voor de langetermijnrichting voor een dierwaardige veehouderij als voor de contouren van de beschreven maatregelenpakketten vinden hun basis in deze wetenschappelijke uitgangspunten. Die komen ook terug in de kern van de voorstellen: dieren moeten hun gedragsbehoeften kunnen uitoefenen en fysieke ingrepen bij dieren die nodig zijn om ze te kunnen houden, worden uitgefaseerd.

Bij het bepalen van de langetermijnrichting en opstellen van de contouren van de bovengenoemde maatregelenpakketten zijn verder wetenschappelijke rapporten gebruikt die uitwerken wat dieren in de veehouderij nodig hebben om ze dierwaardig te gehouden.

- Zienswijze van de RDA over Dierwaardige veehouderij – november 2021⁵
- Quickscan informatieset convenant Dierwaardige Veehouderij november 2021⁶
- De in de context van het convenanttraject dierwaardige veehouderij uitgevoerde dierinhoudelijke toets⁷
- EFSA Welfare of Dairy Cows⁸
- EFSA Welfare of Calves⁹
- EFSA Welfare of broilers in farm¹⁰
- EFSA Welfare of laying hens on farm¹¹
- EFSA Welfare of pigs on farm¹²
- WUR – Wat wil het varken?¹³

Naast deze wetenschappelijke informatie is andere relevante beschikbare informatie betrokken, onder andere over de bestaande praktijk en over de standaarden voor dierenwelzijn zoals die bijvoorbeeld in private kwaliteitssystemen en keurmerken als BLK worden gehanteerd.

---

⁴ "Updating Animal Welfare Thinking: Moving beyond the "Five Freedoms" towards "A Life Worth Living"", David J. Mellor, 2006. <https://doi.org/10.3390/ani6030021>

⁵ [Zienswijze Dierwaardige Veehouderij | Zienswijze | Raad voor Dierenaangelegenheden \(rda.nl\)](#)

⁶ [Quickscan informatieset Convenant Dierwaardige Veehouderij | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

⁷ [Bijlagen verslag voorzitter van het convenanttraject dierwaardige veehouderij | Publicatie | Rijksoverheid.nl](#)
Bijlage G

⁸ [Welfare of dairy cows | EFSA \(europa.eu\)](#)

⁹ [Welfare of calves | EFSA \(europa.eu\)](#)

¹⁰ [Welfare of broilers on farm | EFSA \(europa.eu\)](#)

¹¹ [Welfare of laying hens on farm | EFSA \(europa.eu\)](#)

¹² [Welfare of laying hens on farm | EFSA \(europa.eu\)](#)

¹³ [brochure varkens3.indd \(wur.nl\)](#)